

RODZINY ZASTĘPCZE – MIĘDZY USŁUGĄ A ODRUCHEM SERCA

MARIOŁA RAĆLAW, *Zinstrumentalizowane rodzicielstwo: rodziny zastępcze – między usługą a odruchem serca. Perspektywa socjologiczna*, Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit 2017, ss. 326.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rns.2018.46.2-9>

Dziecko ma zagwarantowane prawo do wychowania w rodzinie, a w razie konieczności wychowywania poza rodziną. Piecza zastępcza jest sprawowana w przypadku niemożności zapewnienia dziecku opieki i wychowania przez rodziców. Umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej powinno nastąpić po wyczerpaniu wszystkich innych form pomocy rodzicom, chyba że ze względu na dobro dziecka konieczne jest niezwłoczne zapewnienie mu wspomnianej pieczy. Rodzinne formy pieczy zastępczej obejmują rodziny zastępcze oraz rodzinne domy dziecka, stanowią formę wsparcia dla rodzin biologicznych przeżywających trudności w wypełnianiu swoich funkcji. Rodziny zastępcze oraz rodzinne domy dziecka zapewniają dziecku całodobową opiekę i wychowanie. Traktują je w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości osobistej, zapewniają kształcenie, rozwój uzdolnień oraz zainteresowań, dostęp do świadczeń zdrowotnych, zaspokajają jego potrzeby emocjonalne, bytowe, rozwojowe, społeczne, religijne, a także ochronę przed arbitralną i bezprawną ingerencją w życie prywatne dziecka oraz umożliwiają mu kontakt z rodzicami i innymi bliskimi osobami, chyba że z uwagi na dobro dziecka sąd postanowi inaczej. W Polsce wyróżniono dwie formy pieczy zastępczej (art. 34 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej). Są to: rodzinna piecza zastępcza i instytucjonalna piecza zastępcza. Rodzina zastępcza może być: spokrewniona – utworzona przez małżonków lub osobę niepozostającą w związku małżeńskim, będących wstępnymi (dziadkami, pradziadkami) lub rodzeństwem dziecka (art. 41 ust. 2 ustawy); niezawodowa (niespokrewniona) – utworzona przez małżonków lub osobę niepozostającą w związku małżeńskim, niebędących wstępnymi lub rodzeństwem dziecka (art. 41 ust. 3 ustawy); zawodowa (niespokrewniona): (1) zwykła – umieszcza się w niej w tym samym czasie nie mniej niż troje dzieci i nie więcej niż sześcioro dzieci. W przypadku konieczności umieszczenia w rodzinie licznego rodzeństwa, liczba dzieci w wielodzietnej rodzinie zastępczej może się zwiększyć; (2) specjalistyczna – w tej rodzinie umieszcza się dzieci niedostosowane społecznie albo dzieci z różnymi dysfunkcjami, problemami zdrowotnymi wymagającymi szczególnej opieki i pielęgnacji. W tej rodzinie może wychowywać się w tym samym czasie nie więcej niż troje dzieci; (3) o charakterze pogotowia rodzinnego – umieszcza się tu nie więcej niż troje dzieci na pobyt okresowy do czasu unormowania sytuacji życiowej dziecka, nie dłużej niż na 12 miesięcy. W szczególnie uzasadnionych przypadkach pobyt dziecka może być przedłużony, jednak nie więcej niż o kolejne 3 miesiące.

Książka Marioli Raćlaw (pracownika Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego), mając na uwadze dorobek Autorki, została napisana po długoletnich badaniach i przemyśleniach dotyczących prezentowanej tematyki. Zdobyte doświadczenie

pozwolilo na przygotowanie dojrzałego opracowania, będącego wkładem do dyskusji nad problematyką opieki zastępczej. Autorka zaznaczyła, że podejmuje rozważania w perspektywie socjologicznej, jednocześnie uzasadniając odniesienia do polityki społecznej.

Monografia została podzielona na kilka części. Dobrym zabiegiem Autorki jest skonstruowanie i zamieszczenie schematu, na którym graficznie może Czytelnik dostrzec tok wyводу i główne wątki podjęte w książce (schemat nr 1, s. 23). Pierwsza część poświęcona została wnikliwemu zobrazowaniu usług społecznych (*Usługi społeczne jako zjawisko socjologiczne i społeczne*). Autorka nawiązała, zresztą zasadnie, do społeczeństwa industrialnego, charakteryzującego się dominacją zatrudnienia w sektorze usług. Zauważyła „przesunięcie” ku społeczeństwu postindustrialnemu, a w tym kontekście zaakcentowała rozwój publicznych systemów bezpieczeństwa. Podkreśliła wpływ *welfare state* na sektor usług, zauważając jego wzrastanie oraz powrót tzw. społeczeństwa usługowego.

W kolejnej części M. Raclaw rozważyła relacje rodzina–państwo i dziecko–państwo. Nawiązała do polityki inwestycji społecznych, wiążąc ten nurt z koncepcją kapitału społecznego (P. Bourdieu, a następnie J. Coleman, R. Putnam) oraz eksponowanego przez A. Giddensa „państwa pozytywnych zabezpieczeń społecznych”, proponowanego jako swoiste panaceum wobec *welfare state*, kształtowanego po II wojnie światowej. Autorka zauważyła, że: „Rodziców widzi się jako inwestorów w rozwój dzieci i na tej płaszczyźnie są oni oceniani. Eksponuje się tzw. odpowiedzialne rodzicielstwo jako normę społeczną, która wyznacza oczekiwania (samo)refleksję i refleksję uwikłaną w zobowiązania wobec dziecka, społeczeństwa i państwa. Odpowiedzialne rodzicielstwo to rodzicielstwo zobiektywizowane (społecznie i zawodowo) oraz spedaogizowane. Złych inwestorów zastępuje się innymi w ramach usług społecznych, oferowanych przez państwo jako przejaw jawnie wyrażonej przez władze publiczne nieufności” (s. 21).

Opiece została poświęcona trzecia część pracy (*Opieka zastępcza jako usługa społeczna. Rodziny zastępcze jako typ usług społecznych*). Autorka zdefiniowała opiekę zastępczą, lokując ją pośród działań opiekuńczych. Zwróciła uwagę na jej deinstytucjonalizację, co wielokrotnie podkreślał m.in. Albin Kelm, uzawodowienie i zakotwiczenie działań publicznych w paradygmacie praw dziecka. M. Raclaw zobrazowała rodzinę zastępczą, jej specyfikę: stosunki społeczne w rodzinie zastępczej, charakter powiązań, emocjonalność relacji. Nawiązała do nurtu konstrukcjonistycznego w socjologii problemów społecznych, zwróciła uwagę na identyfikowanie tzw. „przemysłu problemów społecznych”, a za tym „przemysłu problemu opieki zastępczej”.

Zainteresowania Autorki objęły przeobrażenia, które miały miejsce po 2000 roku, po wprowadzeniu reformy opieki zastępczej (opieka społeczna – oświata – pomoc społeczna – polityka społeczna). Wiele miejsca poświęciła kształtowaniu się nowych rozwiązań w zakresie pomocy społecznej po 2012 roku, wynikających z wprowadzonej ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Za cenne należy uznać omówienie złożonego zbioru ról w zakresie opieki zastępczej, ponadto powstania i specyfiki biurokracji emocjonalnej, jak również ujednoczenie propozycji i rozwiązań w tego rodzaju opiece.

Autorka dostrzegła jawne i ukryte formy opieki zastępczej. Napisała i wyjaśniła określenie „posepne usługi zastępcze” w kontekście myślenia o rodzinach zastępczych. W konkluzji prowadziła rozważania – odnoszące się do podjętego tematu – dotyczące ukierunkowania rozwoju usługi rodzin zastępczych na instrumentalizację czy opiekę, postrzeganą jako rodzicielstwo.

Książka M. Raclaw zasługuje na uwagę Czytelników, przede wszystkim badaczy, jak również studentów socjologii, polityki społecznej, pracy socjalnej czy pedagogiki. Stanowi wartościowe opracowanie dla praktyków, którzy podejmują działania na rzecz rodziny, także w zakresie rodzicielstwa zastępczego. Monografia jest rzetelnym, wartościowym źródłem wiedzy, które należy udostępnić szerokiemu gronu Czytelników.

*Dr hab. Beata Szluz, prof. UR
Zakład Socjologii Problemów Społecznych UR
bszluz@poczta.fm*